

Från Studentholmen till Högmossen

Reflektioner över Upplandsmuseets arkeologiska samlingar

BERIT SCHÜTZ

Inledning

Oavsett vilket museum man går in i, stort eller litet, så finns det i samlingarna en liten låda, ett skåp eller hela rum med föremål från vår äldre kulturhistoria. Vägarna på vilka de hamnat i våra magasin kan ibland ha varit mycket långa och krokiga. Ibland har de inte varit så långa, men nog så intressanta. Här kan finnas stenyxor upplöjda ur en lerig åker, keramikskärvor från en arkeologisk undersökning eller svärd uppfiskade ur något vattendrag. Föremålen når våra samlingar som gåvor, donationer eller fyndmaterial från undersökningar gjorda av den egna institutionen.

Söker man i Upplandsmuseets databas på outline "172", som är koden för arkeologi, får man fram 699 934 objekt av cirka 760 000 totalt. Det höga antalet beror på att för massmaterial som ben, keramikskärvor och bränd lera, räknas varje

benbit, skärva eller klump. Vid dagens arkeologiska undersökningar utgör dessa massmaterial en mycket stor del. Kodan 172 sätts på samtliga föremål som påträffats vid arkeologiska undersökningar, så du som läsare kommer att få bekanta dig med både förhistoriska och medeltida föremål, men också föremål från historisk tid, det vill säga föremål med en datering efter år 1520.

Denna artikel kommer att bli en stilla reflektion över Upplandsmuseets arkeologiska samlingar. Vad gömmer sig i lådorna? Hur har föremålen hamnat hos oss? Vad bär de på för historia? Jag kommer inte närmare att gå in på museets utgrävningsverksamhet, men några undersökningar kommer, av naturliga skäl, att beröras lite mer ingående. I år, jubileumsåret 2009, är det samlingarna och de påträffade föremålen som står i centrum. Så plats på scen för yxor, kammar, ben, mynt och krukor!

Historik

Parallellt med sina etnologiska samlingar har Upplandsmuseet idag även ett mycket stort arkeologiskt material. Men när det gäller Upplandsmuseets arkeologiska samlingar så har de inte alltid varit en självklarhet. I handlingar från 1930-talet kan man läsa om den "uppdelning" av verksamheterna inom det kulturhistoriska området som skedde mellan Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker (idag Museum Gustavianum) och Upplands fornminnesförening. Universitetet skulle ansvara för det "arkeologiska" och fornminnesföreningen (Upplandsmuseet) för det "etnologiska". Upplands fornminnesförening grundades 1869. Föreningen hade ingen egentlig insamlingsverksamhet och de enstaka fornsaker man förvärvat deponerades i Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker, grundat 1857. Ovanstående lilla samling skänktes senare till universitetet och Fornminnesföreningen avstod från att i fortsättningen förvärva fler förhistoriska föremål. Efter ett antal år stod det klart att det var omöjligt för universitetet att ensamt bära ansvaret för den arkeologiska delen av kulturminnesvården. Ärenden som rörde undersökningar av medeltida kulturlager, främst inom Uppsala, men också i Enköping, togs så småningom om hand av den tillfälligt inrättade "Kommittén för tillvaragande av fornfynd i Uppsala". En fram-

trädande person i denna kommitté var Nils Sundquist. Han var också den person som kom att ansvara för de första större undersökningarna i Enköping. Kommitténs vidare arbete kom att gälla stöd till mindre inventeringsuppdrag och enstaka utgrävningar. Förhistoriska föremål skulle dock även fortsättningsvis tillfalla universitetsmuseet. Föremål från medeltidsgrävningar i Uppsala ansåg man kunde förvaras antingen hos Upplandsmuseet eller hos Universitetsmuseet, beroende på var det fanns plats.¹

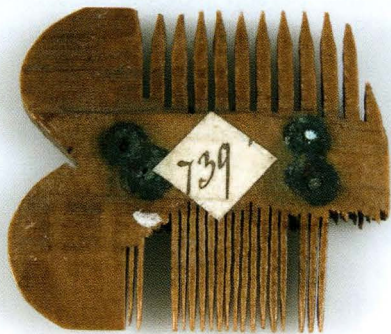
De tidiga föremålen – de ensamma föremålen

Figur 1. Spjutspetsen UM160. Det första registrerade förhistoriska föremålet.

Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Många av de fornfynd som inkom till museet i början på 1900-talet är lösfynd, enstaka föremål hittade vid till exempel hamnarbete, vägarbete, jordbruksarbete eller uppförandet av byggnader. Det allra första förhistoriska föremålet som finns registrerat i Upplandsmuseets samlingar är en spjutspets av järn, UM160 (fig 1).

Figur 2. Kammen UM181, som enligt uppgift påträffats i ett drakskepp under gamla Lundequistiska bokhandeln.

Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Figur 3. Stenyxan UM774 funnen vid Östuna skolhus, Östuna socken.

Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Det saknas helt uppgifter om varifrån föremålet kommer. Möjligen lämnades det in på 1910-talet av en *jägmästare Hullström*.

Historiken bakom ett annat av de allra tidigaste föremålen är mer hisnande och fantasieggande. Kammen, UM181, är gjord av horn/ben och inkom 1910. Enligt uppgift var den "funnen i ett Drakskepp som ligger i leran delvis under Lundequistiska bokhandeln i Uppsala" (fig 2). Bokhandeln låg vid denna tid i kvarteret Näktergalen (hörnet Östra Ågatan–Drottninggatan).

1911 lämnade *soldat L. Sundin* in två stycken vikingatida skäggyxor, UM756, till museet. Yxorna hade han påträffat vid grävning i Olandsån vid Foghammar,

Alunda socken, Uppland. En betydligt äldre yxa, UM774, inkom 1912. Det rör sig om en enkel skafthålsyxa i sten hittad vid Östuna skolhus, Östuna socken, Uppland (fig 3). Denna typ av yxa dateras vanligen till yngre stenålder–bronsålder (2300 f.Kr.–500 f.Kr.).

År 1919 utfördes arbeten vid Fyrisån i Uppsala. Vid hamnen, 4 meter ner i leran, framkom en vikingatida yxa, UM1621, samt en medeltida skarvyxa, UM1622. Att yxor, och för all del andra vapen, påträffas i vattendrag kan ha flera orsaker: de kan till exempel ha tappats vid arbete eller strid eller de kan ha offrats. Hur dessa båda yxor hamnat i Fyrisåns vatten upplåter jag till läsaren att fantisera kring.

Figur 4. Gjutformen UM2455. Funnen mellan Vaksala backe och Gränby backe.

Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Figur 5. Relief UM2552. Påträffad 1929 i stenmur i Husby-Ärlinghundra socken.

Foto: Kenth Wessberg, Upplandsmuseet.

Ytterligare ett föremål med krigiska förtecken är den kanonkula, UM1999, som påträffades 1922 "vid sänkning av vägen vid Sala backe, Uppsala". Vilken väg det rör sig om förtäljer inte historien. Värt att notera är dock att föremålet inköptes för den totala summan av 1 krona.

Betydligt fredligare är den gjutform för knappar (UM2455), som 1928 inköptes av skolpojken Birger Löv (fig 4). Gjutformen var i täljsten och funnen i jorden mellan Vaksala backe och Gränby backe. Denna gång uppgick köpesumman till 2 kronor.

Till de fredliga föremålen hör också UM2552, registrerad som "Byggnadsdetalj" (fig 5). Föremålet är en relief i sand-

sten från omkring år 1650. Stenen är utsmyckad med en kvinnofigur och texten CHARITAS. Stenen påträffades i en stenmur i Husby-Ärlinghundra socken år 1929. Charitas står för det kristna kärleksbudskapet och stenen kan ha utgjort en utsmyckning på en byggnad i trakten. Kanske fanns det också bilder av Spes (hoppet) och Fides (tron).² Vad var det för mur reliefen hittades i? En mur runt en byggnad eller en åker? Och hur hade just denna relief i så fall hamnat där? Nu vet man inte om stenvuren i vilken föremålet påträffades tillhörde en högre ståndsmiljö, annars svindlar tanken på hur stenen hamnat i en mur på den uppländska slätten.

Figur 6. En gång i tiden borttappade smycken och dräkttillbehör. Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Borttappat – återfinns i Upplandsmuseets magasin

I alla tider har vi människor tappat och förlagt saker. I Upplandsmuseets samlingar finns mängder av föremål som nog kan räknas in under kategorin "Borttappat". UM13027 är en medeltida guldring. Enligt anteckningarna rörande ringen påträffades den 1958 vid kabelgrävning i Boländerna i Uppsala. Texten i ringen är nött och går inte att läsa. I Bredåker vid Gamla Uppsala tappades någon gång för länge sedan ett silverspänne, UM16407 en fingerring i brons, UM17143 samt en guldring, UM17144, från 1200-talet (fig 6).

Och kanske var det en munk eller en besökare som någon gång under medelti-

den tappade sin örslev (öronpetare) UM18220 på golvet i franciskankonventet i Uppsala? Att mynt har en förmåga att rulla iväg och falla ner genom golv-springor är väl inget okänt faktum. Många är de mynt som vid olika tidpunkter försvunnit ur sin ägares hand vid besök på krogen, i kyrkan eller vid andra inrättningar, mynt som nu kan beskådas i Upplandsmuseets föremålsarkiv. Här kommer ett urval: UM7515 Kopparmynt. Präglat i Avesta 1666. Hittat vid grävning av trädgårdsland 1957 på Norrhällby gård, Vaksala socken, Uppland.

UM21869a 7 mynt funna 1925 vid arkeologisk undersökning av Helgeandshuset på Fyristorg. Mynten är från 1500- och 1600-talet.

Figur 7. Mynt och polletter (UM25882) påträffade vid Stentorpet i Vassunda socken.
Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

UM25882 8 mynt och polletter (fig 7). Hittades mellan åren 1913–1939 vid rensande av rabatter utanför torpet Stentorpet, Vassunda socken. Torpet hörde till Skoklosters slott som ligger mittemot vid Skoklosterfjärden. Vägen till Stockholm gick genom Vassunda socken och den så kallade Skovägen som utgick från Stockholmsvägen slutade vid Stentorpet. Torparen hade skyldighet att ro över besökare till slottet. Hästarna fick stå i en lada i närheten. Besökarna bytte om i stugans sal och tappade då, enligt givaren, ofta

mynt. (Till denna samling hör också UM25884, UM25885, UM25974–25994.)

UM29202–29208 Mynt förmodligen påträffade 1935 vid arkeologisk undersökning i kvarteret Örnen, Östra Ågatan 55–59, Uppsala. Det som grävdes var lämningarna efter krogen med det fantasieggande namnet "Sju helvetes gluggar". Mynten är främst från 1700- och 1800-talet, men några mynt kan ha präglats under 1500- och 1600-talen.

UM29484–29503 Mynt inlämnade i slutet av 1950-talet. Mynten är från 1600–1800-tal och hade hittats på dåvarande Musikhistoriska institutionens tomt, kvarteret Slottet, Uppsala.

UM39537_01 Kopparmynt från 1769. Funnet i rasmassorna i Uppsala-Näs kyrka, Uppsala-Näs socken, vid restaureringsarbeten 2005–2006.

UM41776_X 65 mynt, polletter och silverbrakteater funna år 2008 vid arkeologiska undersökningar i Bälinge kyrka. Mynten påträffades i golvlagren och härrör från åren 1320–1908.

Vad gömmer sig under städernas gator och torg?

Stadskärnorna i Uppsala, Enköping, Östhammar och Öregrund, betraktas som fornlämningsområde. Detta innebär att alla tänkbara typer av schaktnings- och grävningsarbeten inom detta område skall ske under antikvarisk kontroll, det vill säga att en arkeolog övervakar arbetet. Under moderna hus och gator gömmer sig nämligen lämningar efter de medeltida städerna. Kulturlager med bland annat aska efter bränder, byggnadsrester, matrester och föremål ligger där som ett materiellt stadsarkiv. Lagren kan i vissa fall vara flera meter tjocka.

Uppsala fick sina stadsprivilegier år

1286, Enköping år 1300, Östhammar år 1368 och Öregrund år 1491.³ Givetvis finns också förutsättningarna att stöta på lämningar som är ännu äldre. Många av våra medeltida städer har redan innan de fick sina privilegier fungerat som knutpunkter för till exempel transporter och handel. Så var till exempel fallet för Uppsala, då under namnet Östra Aros.⁴ En av de äldsta, större, stadsgrävningarna i Uppsala var den som genomfördes på platsen för nuvarande Saluhallen. Denna undersökning tas upp lite mer ingående nedan.

Studentholmen

1907, vid grundgrävning till det som skulle bli Saluhallen påträffade man vid S:t Eriks torg rester efter medeltida tegelmurar. Detta föranledde en arkeologisk undersökning. Under ledning av Knut Stjerna, docent i arkeologi vid Uppsala universitet, samlades alla "stadens arkeologiskt intresserade studenter".⁵ Området som undersöktes benämndes under 1600-talet Studentholmen. Holmen var tidigare en ö i Fyrisån och namnet kom sig av att man ansåg att här hade legat ett studentkommunitet, ett slags studentboende, kopplat till Uppsalas första universitet.⁶ De tegelkonstruktioner som man först påträffade tolkades vara resterna efter en mur som löpt runt kommunitetet. I leran påträffades mängder av träkon-

Figur 8. Föremål från Studentholmen. Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

struktioner, men också byggnader. De byggnader som framkom var i huvudsak av tegel, men det fanns också knuttimrade konstruktioner.⁷ Ska man göra en lång grävhistoria kort, så tolkade man merparten av de påträffade resterna som delar av byggnader med koppling till det första universitetet, anlagt 1477 av ärkebiskop Jakob Ulfsson. Några byggnads-

rester var äldre än 1477, de antogs vara domprostens i Uppsala, Andreas Andshus från 1316. Man påträffade också konstruktioner; risgärdesgårdar och "kajläggningar", som kan ha varit från 1000–1200-talet.⁸ Under grävningarnas gång väcktes flera skrönor till liv. Ett avsnitt av muren hade rasat och liknade valv-rester. Historien om att det skulle finnas

en underjordisk gång under Fyrisån, mellan domkyrkan och franciskankonventet som legat där Gotlands nation ligger idag, började åter florera. På ett annat avsnitt tolkade man det som att muren, redan under ett tidigt stadium, blivit förstörd med våld. Orsaken till detta skulle vara att Gustav Vasa tagit stenaar från universitetet för byggandet av Uppsala slott.⁹

Ett enormt fyndmaterial togs tillvara. En del av fynden finns idag på Museum Gustavianum. Det rör sig om pilspetsar, sporrar, nycklar och knivar från 1100- och 1200-tal, kammar, skedar och medeltida kärl av trä. Man hittade även ett träspån med runinskrift.¹⁰ En del av fynden finns dock i Upplandsmuseets samlingar. I Upplandsmuseets databas finns 1862 föremål från Studentholmen registrerade. Det är skor, läderspill, metallföremål, ben, skärivor från keramikkarl, rester efter träkarl m.m. (fig 8).

Till fynden från Studentholmen får också räknas ett antal människoben, några med spår efter avsågning. Eventuellt skulle de kunna komma från universitetets anatomisal.¹¹ Några av de lite mer spektakulära föremålen med koppling till undersökningarna är inte några fynd i arkeologisk mening utan två stycken modeller gjorda av utgrävningsplatsen; UM26233 och UM26224. UM26233 avbildar bland annat murverk av sten "Övre lagren med grundvalen av det äldsta universitetshuset" (fig 9). På UM26224 kan

man fördjupa sig i diverse timmerkonstruktioner av trä och sten. På en etikett kan man läsa sig till att det man ser är: "Fyrisåns nuvarande yta och Fyrisåns gamla brädd".

Undersökningarna av Studentholmen blev aldrig fullständigt avrapporterade av Knut Stjerna, han avled 1909. Enligt rykten hänvisades, i avsaknad av en rapport, under lång tid till dessa båda modeller. Modellerna är intressanta ur flera aspekter, inte enbart ur arkeologisk synvinkel, detaljrikedomen är fantastisk, utan också ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Hur många undersökningar idag skulle tillåtas att avbildas tredimensionellt i traditionellt modellbyggande? Det har gjorts sammanställningar av Knut Stjernas anteckningar och ritningar från undersökningarna. En sammanställning gjordes av Nils Lithberg. Hans text kan verkligen ses som en tidsmarkör. Genom de upptagna citaten från Knut Stjerna kan man utläsa hur en arkeologisk undersökning vid denna tid i huvudsak var knuten till en person – grävledaren. Stjernas beteckningar av de olika områdena inom undersökningsytan är underbart subjektiva. Namn som Grushuset, Lillådan, Sneda golvet, Storlådan och Storbryggan¹² för nästan tankarna mer till en skattkarta eller en Kalle-Blomkvistdeckare än till en arkeologisk undersökning. Att specifika lokaler eller konstruktionselement även idag får arbetsnamn under pågående undersökning är

Figur 9. Modell UM26233 föreställande utgrävningen av Studentholmen 1907. Foto: Kenth Wessberg, Upplandsmuseet.

förvisso inte ovanligt, men de lever sällan vidare efter det att undersökningen är avslutad och rapportskrivandet tar vid.

Nils Lithbergs ord får sammanfatta och avsluta bakgrundsinformationerna kring undersökningarna vid Studentholmen. Ordvalet är fantastiskt! Vilken arkeolog skulle inte vilja få sina gärningar beskrivna på detta sätt?! "Ingen grävning i vårt land har väl ställt så stora krav som denna på sin ledares skarpsinne och envisa outtröttlighet att få ett historiskt sammanhang genomskådat."¹³

Kloster och kyrkor

Merparten av de större stadsgrävningarna har ägt rum under modernare tid. Under främst 1960- och 70-talen genomfördes ett antal större stadsgrävningar i Uppsala. Äldre bebyggelse skulle ge plats för ny. Genom dessa undersökningar har vi fått stor kunskap om till exempel det äldre medeltida Uppsala med kloster, kyrkor men också profana byggnader. Bland dessa undersökningar bör speciellt nämnas utgrävningarna år 1965 vid Stora Torget, i

Figur 10. UM27097f. Några metallföremål, förmodligen påträffade 1929 i samband med undersökningarna av kvarteret Näktergalen i Enköping. Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

kvarteret S:t Per, undersökningarna i kvarteret Torget (franciskankonventet) framför allt under åren 1962–63 och 1971–72 samt de utgrävningar som 1978 gjordes i kvarteret Kransen.¹⁴ (Fyndmaterialet från kvarteret Kransen finns på Statens historiska museum i Stockholm. Ett urval av föremålen finns dock deponerade i Upplandsmuseets utställning "Vårt Uppsala – Medeltiden".)

I Upplandsmuseets samlingar finns också föremål från det medeltida Enköping. Mellan åren 1929 och 1931 grävde

Nils Sundquist i kvarteret Näktergalen i Enköping.¹⁵ Det som undersöktes var franciskankonventet. Förmodligen härrör en fraktlåda med tillhörande fyndmaterial från denna undersökning. Lådan påträffades i magasinet utan närmare information kring innehållet. Det enda spåret rörande dess ursprung är fraktgodssedeln som talar om att lådan kommer från Enköpings station. Avsändare var Sydsv. Uppl. Kulturhist. förening (Sydvästra Upplands Kulturhistoriska Förening).

Figur 11. Kritpipor, UM18270, funna vid undersökningarna av franciskankonventet i Uppsala.
Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Lådan skulle till: Landsantikvarie Nils Sundquist, Gustavianum, Uppsala. Lådan var packad med blandat medeltida material: sten, glas, kritpipor, ben, horn, delar av vägg och väggmålning, bronsplåtar m.m. (fig 10). Materialet i lådan är nu registrerat och inlagt i Upplandsmuseets föremålsdatabas.

Fyndmaterialen från stadsgrävningarna är ganska likartade. De kännetecknas ofta av en mängd föremål: husgeråd i form av grytor, fat, krus, bägare, dryckesglas,

personliga tillhörigheter så som ringar, pincetter, eldstål, kritpipor, knivar, fingerborgar m.m. (fig 11), dräkt detaljer, djurben från matavfall, hantverksspill (läder, ben), beslag, fönsterglas och andra byggnadsdetaljer. Bland föremålen från franciskankonventet i Uppsala finns bland annat ett fragment av en altarskiva, UM18244. Fragmentet är endast 14x20 centimeter stort och 4 centimeter tjockt, men just denna bit var utsmyckad med ett kors, vilket säkert varit ett starkt argument för tolkningen.

Figur 12. Emballage som rymt föremål från undersökningarna av Studentholmen 1907.
Foto: Anja Szyszkiewicz, Upplandsmuseet.

Beskrivningarna kring hur och var föremålen hittas blir vid dessa nyare undersökningar mindre fantasieggande än vad de kanske blivit för vissa av lösfynden som nått vårt magasin. Det rör sig om ganska torra lägesrapporteringar, som till exempel för kritpipan UM20277 påträffad i kvartret Duvan, Uppsala. "Fyndomständighet. Arkeologisk undersökning, 1960. Tomt nr 4, fyndplats 2."

En föremålskategori i våra samlingar som vid en första anblick inte verkar ha någon som helst koppling till arkeologi, men som trots det ändå spelat en mycket stor

roll vid otaliga undersökningar är alla de cigarraskar och påsar, i vilka de påträffade föremålen lades. Några av emballagen har sparats, de bär spår av arkeologernas noteringar kring fyndomständigheter, men berättar också om en tid då det var helt i sin ordning att röka cigarr på sin arbetsplats. Några av dessa är från undersökningarna av Studentholmen; elva fyndetiketter samt två papperspåsar tillhörande UM36111, lock från ask tillhörande fynd UM36137 samt ytterligare en papperspåse vilken har rymt föremål UM36147 (fig 12).

Kunskapsuppbyggnaden

Nästan 700 000 av museets cirka 760 000 föremål utgörs idag av arkeologiskt material. Genom arkeologiska undersökningar sker en kontinuerlig insamling och uppbyggnad av kunskap. Kunskapen förs vidare till allmänheten, kommuner, myndigheter och det arkeologiska forskarsamhället.

Sedan 1998 har Upplandsmuseet en egen arkeologisk avdelning. Riksantikvarieämbetet hade detta år lagt ner sitt undersökningskontor i Uppsala och några av de anställda arkeologerna fick nytt jobb på Upplandsmuseet. I och med detta förändrades kunskapsuppbyggnaden inom det arkeologiska verksamhetsområdet. Nu kunde museet, förutom undersökningar inom medeltida stadskärnor, även utföra egna större undersökningar av förhistoriska lämningar; boplatser och gravfält. Om det tidigare varit lite så och så med avrapportering av undersökningar så genomsyrades och genomsyras den arkeologiska verksamheten från 1998 och fram till idag av en ny slags professionalism. Att redovisa resultaten från undersökningar är idag minst lika viktigt som att genomföra själva undersökningen. Fyndmaterialet går nogt igenom och analyseras. Genom åren har också förmedling till allmänheten kommit att få en allt större plats. Föredrag, visningar av utgrävningsplatser och så vidare är ett självklart inslag i verksamheten. Föremål

som hittats visas upp och förklaras, vilket förhoppningsvis hjälper betraktaren att förstå vår äldre kulturhistoria. Fokus har flyttats något, det ligger inte på föremålen i sig (det rör sig sällan om några praktföremål!). Hur har människor levt under gångna tider? Vad åt man? Hur fick man tag i sin mat? Vilka redskap hade man? Trots detta så har det arkeologiska fyndmaterialet aldrig varit så stort som idag! Mängder av ben, keramik, bränd lera och lerklining (tätningsmaterial för flätverkskonstruktioner till exempel husväggar), föremål av ben, sten och metall har under de senaste åren nått våra samlingar.

År 2000 startade ett av de största arkeologiska projekten någonsin, i Uppland. Inför byggandet av ny E4, från Uppsala till Mehedeby, fram till och med år 2004, genomfördes runt 100 större och mindre undersökningar.¹⁶ Fyndback efter fyndback med föremål från sten-, brons-, järnålder och också historisk tid har registrerats in i museets databas och sedan placerats ut i våra magasin. Totalt rör det sig om nästan 629 000 objekt. Som ett exempel på fyndmaterial från en enskild grävplats kan tas den stenåldersboplatser som undersöktes vid Högmossen, Tierps socken. Här tillvaratogs drygt 230 000 objekt! Drygt en tredjedel av alla E4-fynd.

I och med undersökningarna för ny motorväg E4 fick Upplandsmuseet så kallad stående fyndfördelning av de föremål som framkom vid grävningarna. Det

gällde inte enbart för Upplandsmuseets undersökningar utan även för de föremål som framkom vid övriga deltagande institutioners (Societas Archaeologica Upsaliensis och Riksantikvarieämbetet) grävningar.¹⁷

Efter de avslutade E4-undersökningarna gäller beslutet om stående fyndfördelning fortfarande för Upplandsmuseets egna undersökningar. Idag anser man från statligt håll att Upplandsmuseets föremålsmagasin håller så pass hög klass när det kommer till klimat och säkerhet att det inte möter några hinder att arkeologiskt material förvaras där. Även uppländskt material som sedan tidigare förvarats hos Statens historiska museum återbördas nu till våra samlingar. Det rör sig främst om föremål påträffade vid inventeringar samt fynd från tidigare arkeologiska undersökningar. Att förhistoriskt material från Uppland kan förvaras på hemmaplan är av mycket stor betydelse.

Vad ska vi med fynden till?

Ibland kan kanske någon ställa sig frågan vad alla dessa arkeologiska föremål egentligen tillför våra samlingar? Tillför de överhuvudtaget någonting? Ett museums etnologiska samlingar kan på ett vis sägas representera ett slags kollektivt minne hos människor som lever idag. När man visar runt besöksgrupper i våra

samlingar är det inte ovanligt med förtjusta utrop som: "- Åh, en sådan här kakburk hade min farmor!", "- Den här servisen hade vi när jag var liten." Merparten av föremålen väcker minnen och känslor, positiva men ibland kanske också lite mindre positiva. Dessa spontana känslouttryck utblev, av naturliga skäl, när man drar ut en låda med till exempel keramik och yxor från en stenåldersboplat. (Förutsatt att det inte är en arkeolog som drar ut lådan.) De arkeologiska föremålen får representera något annat. Det är den förhistoriska människans minne och känslor som ligger där i små askar och påsar. Det är arkeologens uppgift att försöka tolka och tydliggöra dessa känslor. Därigenom kan man kanske också väcka intresset hos allmänheten. Intresset för de människor som levde långt före oss i det vi idag kallar Uppland. Visst finns redan intresset hos många idag. Att ha möjligheten att söka fram och titta på de förhistoriska föremål som påträffats i den egna hembygden väcker förmodligen inte så många minnen, men kanske desto fler känslor.

Genom de större exploateringsundersökningarna för bland annat byggandet av bostäder och vägar friläggas stora ytor av framför allt jordbruksmark. Fyndmaterialet blir därefter. Mer sällan får museet idag in lösfynd, stenyxor och annat som påträffats vid till exempel jordbruksarbete. Detta är givetvis en naturlig följd av hur arbetet har förändrats under

åren – det man såg när man gick bakom hästen syns inte från en stor traktor. Samlarna av förhistoriskt material, vilka tidigare donerat sina förvärv till museet har också försvunnit. Men det händer dock fortfarande att privatpersoner lämnar in förhistoriska föremål som gåva. Ofta rör det sig kanske om föremål man fått av eller hittat efter en gammal släkting. Föremålet har påträffats långt tidigare, men har sedan av olika anledningar blivit liggande. Bland de senast inkomna föremålen inom kategorin "hittat-i-en-by-rålåda" kan nämnas UM41358, en vikingatida spjutspets och UM41359 en armring från äldre järnålder (500 f.Kr.–400 e.Kr.). Föremålen hamnade i Upplandsmuseets ägo 2008. Enligt uppgift är båda föremålen funna vid fiske i Fyrisån, mellan Gamla Uppsala och Ensta, men när fiske-turen ägde rum förblir höljt i dunkel.

Oavsett vilken historia alla dessa föremål i sina askar och lådor bär på så kan man tveklöst konstatera att de arkeologiska samlingarna i Upplandsmuseets magasin har ett mycket stort vetenskapligt värde. För de forskare, som idag eller i framtiden, önskar fördjupa sig i Upplands förhistoria eller Upplands medeltida städers historia; stenåldern vid Högmossen eller 1300-talets Studentholmen, utgör föremålen i Upplandsmuseets samlingar om än en liten, så än dock en guldgruva.

Noter

- 1 Upplandsmuseets arkiv
- 2 Herman Bengtsson muntligen
- 3 För uppgifter om stadsprivilegier angående Uppsala se Ferm, s 42–77, för Enköping Gustafsson 1979 och Östhammar/Öregrund se Söderberg 1985
- 4 Ferm, s 42–77
- 5 Lithberg, s 237
- 6 Ronnie Carlsson under publicering. Frågan om Studentholmens placering är komplicerad. Ny forskning har ifrågasatt om lämningarna Stjerna påträffade verkligen var resterna efter Studentholmen. Det kan istället ha varit frågan om rester efter gården Gåsaholm. För vidare diskussioner kring detta hänvisas dock till kommande publicering.
- 7 Lithberg, s 239. Lithberg talar om rester av muren runt det första universitetet
- 8 Lithberg, s 249, 259 & 262
- 9 Lithberg, s 242
- 10 Lithberg, s 264f.
- 11 Lithberg, s 251
- 12 Lithberg, s 257f.
- 13 Lithberg, s 254
- 14 För mer information kring undersökningsresultat från 1965 års undersökningar vid Stora Torget se Walukiewicz, s 57–75, för undersökningarna 1962–63 och 1971–72 av franciskankonventet, kvarteret Torget se Eriksson & Gezelius 1971–72 och för undersökningarna av kvarteret Kransen 1978 se (red.) O. Ehn & J.H. Gustafsson 1984

- 15 Sundquist, s 66
- 16 Syse, s 7–10
- 17 Stående fyndfördelning innebär, för Upplandsmuseets del, att de föremål som påträffas vid undersökningar utförda av institutionen, direkt efter registrering kan överföras till vårt föremålsmagasin. Tidigare har samtliga fynd förts över till Statens historiska museum (den institution som innehar huvudansvaret för landets kulturminnen) i Stockholm. Därefter har Upplandsmuseet ansökt om fyndfördelning för varje enskild grävning – detta för att "få tillbaka föremålen".

Referenser

- Bengtsson, H. Upplandsmuseet. Muntliga uppgifter.
- Carlsson, R. Under publicering. I: Uppsala domkyrka vol. 2: Domkyrkan i Gamla Uppsala. Nya domkyrkans omgivning. Arkeologi.
- Ehn, O. & Gustafsson, J.H. (red.). 1984. *Kransen. Ett medeltida kvarter i Uppsala*. Upplands fornminnesförenings tidskrift 50. Uppsala.
- Eriksson, H. & Gezelius, L. 1971–72. Rapportmaterial i Upplandsmuseets arkiv.
- Ferm, O. 1986. *Från Östra Aros till Uppsala*. I: Från Östra Aros till Uppsala. En samling uppsatser kring det medeltida Uppsala. Uppsala stads historia VII. Uppsala.
- Gustafsson, J.H. 1979. *Medeltidsstaden 12. Enköping*. Rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.
- Lithberg, N. 1919. *Knut Stjernas grävningar å Studentholmen. En orientering*. I: Upplands Fornminnesförenings tidskrift VIII. Häfte 33–36, s 237–266.
- Sundquist, N. 1944. *En bok om Enköping*. Uppsala.
- Syse, B. 2005. *E4 – också en lång arkeologisk historia*. I: B. Syse (red.) Årsboken Uppland 2005.
- Söderberg, S. 1985. *Medeltidsstaden 63. Östhammar Öregrund*. Rapport. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.
- Upplandsmuseets arkiv. *Upplands Fornminnesförenings yttrande över kulturminnesvårdssakkunniges betänkande av den 9 oktober 1937*.
- Walukiewicz, U. 1970. *S:t Pers kyrka i Uppsala. Arkeologisk undersökning 1965–67*. Årsboken Uppland 1970.

Berit Schütz är arkeolog verksam vid Upplandsmuseet. För tillfället vikarierar hon som föremålsansvarig i Upplandsmuseets föremålsarkiv i Morgongåva.